

Arbetssterapeuten

– en resurs i kris- och krigsberedskap

Inledning

Under de senaste åren har världen präglats av en rad allvarliga kriser och konflikter. Klimatförändringarna har lett till extrem torka, översvämningar och intensifierade stormar. Samtidigt har vi bevittnat förödande krig och terrorattentat, allvarliga miljökatastrofer samt den globala covid-19-pandemin – en kris som inte bara utmanade våra sjukvårdssystem utan också ekonomi, psykisk hälsa och sociala strukturer i grunden.

Även om många av dessa händelser har utspelat sig långt från Sveriges gränser, har vi inte varit förskonade. Vårt samhälle har utsatts för omfattande påfrestningar: från pandemins långvariga effekter till återkommande skogsbränder, översvämningar och extrema väderhändelser. Dessutom har den försämrade säkerhetspolitiska

situationen i vårt närområde bidragit till ett förändrat säkerhetslandskap.

Denna skrift berör situationer som kräver särskilda insatser från samhället vid allvarliga händelser som kris-, katastrof- och krigsberedskap och där behovet av hälso- och sjukvård och omsorg överstiger de resurser som finns tillgängliga, vilket kräver striktare prioriteringar för att möta de mest akuta behoven.

Broschyren syftar till att tydliggöra arbetsterapeutens roll som en viktig resurs vid kris- och krigsberedskap. Målgruppen är främst arbetsterapeuter men också arbetsgivare. Förhoppningen är att den ska underlätta diskussioner om hur arbetsterapi kan bidra före, under och efter en kris eller katastrof.

Oavsett var den allvarliga situationen uppstår påverkas människor. En legitimerad arbetsterapeut har kompetens att agera inom särskilda krisorganisationer vid större olyckor, katastrofer och krig. Arbetsterapeuten kan anpassa sin verksamhet efter rådande förhållanden och bidra till att individer i så stor utsträckning som möjligt kan vara delaktiga och fungera i sin vardag genom att vid behov vidta åtgärder för att minska påverkan på aktivitetsförmåga och engagemang i vardagliga aktiviteter.

Det är därför avgörande att professionen inkluderas tidigt i alla delar av kris- och beredskapsplaneringen på både nationell och lokal nivå för att garantera strategisk och relevant användning av arbetsterapeutens specifika kompetens. Det är viktigt att klargöra arbetsterapeuters liksom andra professioners uppdrag och

mandat under extraordinära förhållanden. Vid upprättande av beredskapsplaner inom olika verksamheter bör därför alla yrkesgruppers roller tydliggöras och användas på bästa sätt.

Arbetsterapins mål och arbetsterapeutisk kompetens

Arbetsterapi vilar på grundidén att människor lär och utvecklas genom aktivitet och omfattar livets alla faser. Målet med arbetsterapi är att människor ska ha möjlighet att utföra sina vardagliga aktiviteter inom personlig vård, boende, arbete, studier, skola, lek och fritidssysselsättning på ett för dem meningsfullt sätt. Detta arbete utgår alltid från individen och sker oavsett vårdnivå, huvudman eller boendeform.

Arbetsterapeutens insatser omfattar utredning, åtgärder och utvärdering och sker ofta på individnivå men också på grupp- och samhällsnivå. Genom hälsofrämjande och förebyggande åtgärder, träning samt anpassning av både boende och offentliga miljöer, ibland med stöd av hjälpmedel, ger arbetsterapeuten personer förutsättningar att vara aktiva och delaktiga i vardags- och samhällsliv. På så sätt bidrar arbetsterapeutens insatser till att förebygga ohälsa och främja hälsa, livskvalitet och välbefinnande.

Arbetsterapi förutsätter ett personcentrerat förhållningssätt och arbetssätt. Detta innebär att utgå från relationer byggda på ömsesidig respekt för att utforma och genomföra insatserna tillsammans som jämbördiga personer i ett partnerskap. Arbetsterapeutens insatser relateras alltid till personens unika livssammanhang, det vill säga hans vardag, och personens unika resurser och upplevelser av vad som är meningsfullt och viktigt när det gäller görande av aktiviteter och upplevelse av engagemang i dessa. På grupp- och samhällsnivå arbetar arbetsterapeuten med exempelvis utredning, konsultation, handledning, utbildning, samhällsplanering och andra åtgärder för ökad tillgänglighet och delaktighet exempelvis inom kommun, region, stat eller andra organisationer och sammanhang.

Läs mer

På arbetsterapeuterna.se och i våra skrifter *Etisk kod för arbetsterapeuter* samt *Kompetensbeskrivningar för arbetsterapeuter* kan du läsa mer om arbetsterapeutisk kompetens och målen med arbetsterapi.

Kris- och krigsberedskap

De förberedelser som hälso- och sjukvården samt omsorgen gör under normala förhållanden är avgörande för att kunna hantera allvarliga händelser vid kris eller krig. Denna förmåga att agera vid extraordinära situationer kallas beredskap. För att säkerställa en sådan beredskap finns lagar och andra styrande dokument som reglerar kommuners och regioners ansvar att planera för kris- och krigssituationer.

En fungerande hälso- och sjukvård samt omsorg är en förutsättning för att samhället ska kunna hantera kriser och krig. Om detta inte fungerar får det allvarliga konsekvenser – både för människors liv och hälsa och samhällets samlade motståndskraft. Hälso- och sjukvården samt omsorgen spelar därför en särskilt viktig roll i det civila försvaret. Vårdens förmåga att upprätthålla livsnödvändiga insatser under pressade förhållanden är en grundbult i Sveriges totalförsvaret och i skyddet av befolkningen.

Beredskapsplanering kan definieras som den organisation och hantering av resurser och ansvar som är nödvändig för att hantera alla sorters aspekter på kris och katastrofer. Tyngdpunkten i detta arbete ligger på beredskap och riskreducering, katastrofstöd samt tidig återhämtning, i syfte att minska effekterna i händelse av kris eller krig. Den grundläggande principen i Sveriges krishanteringssystem är att störningar och allvarliga händelser ska hanteras på regional såväl som lokal nivå enligt tre grundläggande principer: ansvarsprincipen, närhetsprincipen och likhetsprincipen.

Läs mer

På hemsidan för Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB, msb.se kan du läsa mer om kris- och beredskapsplanering i Sverige. Från och med den 1 januari 2026 byter MSB namn till Myndigheten för civilt försvar.

Kris- och krigsberedskap som en cirkulär process

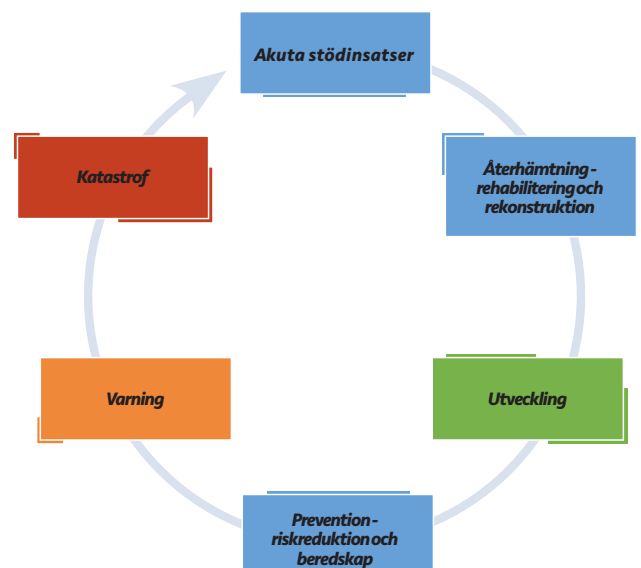
För att bygga en robust kris- och krigsberedskap krävs förståelse för de olika faser som präglar hantering av allvarliga händelser. Dessa faser omfattar insatser som behövs **före, under och efter** en uppkommen kris- eller krigssituation och tillsammans utgör de en kontinuerlig och sammanhängande process.

I den **akuta fasen** ligger fokus på att rädda liv, begränsa skador och säkerställa att samhällsviktiga funktioner upprätthålls. Denna fas är ofta intensiv och resurskrävande, oavsett om det handlar om en

kris i fredstid eller en väpnad konflikt. När den akuta situationen har stabiliserats följer en **återhämningsfas**, där insatserna inriktas på rehabilitering, återställande av funktioner i samhället samt stöd till drabbade individer – fysiskt, psykosocialt och strukturellt.

Erfarenheter från återhämtningsarbetet skapar grund för utveckling av **förebyggande och förberedande åtgärder**. Dessa inkluderar risk-reducering, ökad kapacitet i samhällsviktiga verksamheter och vidareutveckling av kris- och krigsberedskap.

Dessa tre faser – akut hantering, återhämtning och prevention – ska inte ses som avgränsade steg, utan som delar i en **cirkulär och fortlöpande process**. Varje fas stärker de andra och bidrar till att successivt höja samhällets förmåga att förebygga, hantera och återhämta sig från framtida kris- och krigssituationer, se figur 1.

Figur 1. Modell över nyckelfaser innan, under och efter uppkomsten av en kris- och katastrofsituation. Fri översättning av Disaster management cycle som återges i Rushford & Thomas, eds/WFOT, 2015, sidan 6.

Arbetsterapeutisk kompetens i kris- och beredskapsarbetet

Arbetsterapeuters kompetens är central i alla faser av beredskapsarbetet – från prevention till återhämtning – för att säkerställa att personer med nedsatt aktivitetsförmåga får relevanta personcentrerade insatser.

I enlighet med Sveriges Arbetsterapeuters kompetensbeskrivningar har arbetsterapeuter kompetens att:

- Verka inom verksamhetens speciella krisorganisation som aktiveras vid händelse av stora olyckor, katastrofer och krig.
- Anpassa sin verksamhet till de särskilda förhållanden som råder i kris- och katastrofsituationer.
- Bedöma risken för hur olika personer kan hantera en eventuell kris- och katastrofsituation och, om behov finns, vidta åtgärder för att minimera inverkan på aktivitetsförmåga och engagemang i aktivitet.

I det förebyggande arbetet kan arbetsterapeuter bidra till att säkerställa att rehabiliteringskompetens finns med i beredskapsplanering, arbeta med riskanalyser och tillgänglighetsfrågor samt bidra i katastrofövningar och utbildningsinsatser. Arbetsterapeuters kompetens kan även användas vid utformning av information och miljöer som är tillgängliga för personer med fysiska, kognitiva eller intellektuella funktionsnedsättningar.

I akuta skeden kan arbetsterapeuter avlasta vården genom att underlätta utskrivningar, samordna insatser med regiondriven och kommunal primärvård samt bistå med hjälpmedel. Arbetsterapeuter spelar tillsammans med andra en nyckelroll i att bedöma både fysisk och psykisk funktions- och aktivitetsförmåga och tidigt identifiera psykisk ohälsa. Särskilt sårbara grupper, som barn, äldre och personer med funktionsnedsättningar, behöver särskilt riktade insatser från arbetsterapeuter för att kunna delta i dagliga och sociala aktiviteter också under en kris. Arbetsterapeuter kan även bidra med kunskap om att skapa tillgängliga miljöer och meningsfull sysselsättning för dessa grupper.

I återhämtningsfasen fokuserar arbetsterapeuter på att återuppbygga en meningsfull vardag och stärka individens delaktighet, självständighet och livskvalitet.

Arbetssterapeuters kompetens bör därför integreras i lokala och nationella beredskapsplaner som en långsiktig resurs i såväl i det hälsofrämjande, förebyggande och rehabiliterande arbetet för individen, men likväl för den samhällsliga vinsten i allmänhet kopplat till tillgänglighetsaspekter i synnerhet.

Exempel på hur arbetsterapeutisk kompetens kan användas i det förebyggande och förberedande arbetet:

- Medverka i risk- och sårbarhetsanalyser samt beredskapsplanering.
- Bidra till en hållbar hjälpmedelsförsörjning mellan vårdnivåer och huvudmän.
- Bidra till fysisk och kognitiv tillgänglighet.
- Anpassa information för personer med kognitiv eller intellektuell funktionsnedsättning.
- Bidra till och delta i utbildningsinsatser och katastrofövningar.

Exempel på hur arbetsterapeutisk kompetens kan användas i det akuta arbetet:

- Delta i snabba bedömningar av fysisk och psykisk funktions- och aktivitetsförmåga.
- Stödja prioritering av insatser utifrån individers aktivitetsbehov.
- Medverka till att frigöra vårdplatser på sjukhus genom att underlätta tidigare utskrivningar genom planering och samverkan mellan olika vårdnivåer.
- Bidra till en hållbar hjälpmedelsförsörjning mellan olika vårdnivåer.
- Identifiera och stödja särskilt sårbara grupper, exempelvis barn, äldre eller personer med funktionsnedsättning.
- Stödja återgång till basala aktiviteter som personlig vård, måltider och sömn.

Exempel på hur arbetsterapeutisk kompetens kan användas i återhämtningsfasen:

- Stödja individer att återfå struktur, självständighet och delaktighet i vardagen.

- Skapa förutsättningar för återgång till meningsfulla aktiviteter, livsroller, arbete och utbildning.
- Arbeta med långsiktig rehabilitering, både fysisk, psykisk och social.
- Motverka långvarig passivitet, institutionalisering och psykisk ohälsa.
- Omvandla lärdomar från det inträffade till förbättrade beredskapsrutiner.

Genom att möjliggöra delaktighet och återuppbyggnad av vardagslivet hjälper arbetsterapeuter människor att bli stärkta så att de själva kan ta kontroll över sina liv.

Arbetsterapeuter – en strategisk resurs i totalförsvaret

Arbetsterapeuters breda kompetensområde är direkt tillämplbart i alla faser av kris- och krigsberedskap. Arbetsterapeuter har kompetens att verka inom verksamhetens speciella krisorganisation som aktiveras vid allvarliga händelser.

Arbetsterapeuters unika förmåga att analysera aktivitet, anpassa miljöer, använda hjälpmedel och främja självständighet gör professionen till en ovärderlig resurs i både civilt försvar och totalförsvaret.

Läs mer

World federation of occupational therapists, WFOT, har tagit fram kunskapsmaterial och webbutbildningar kopplade till arbets-terapi och krisberedskap som kan nås via webbplatsen wfot.org.

Grundläggande begrepp inom beredskap och totalförsvaret

Totalförsvaret

All den verksamhet som behövs för att förbereda Sverige för krig. Det består av:

- Militärt försvar – Försvarmaktens insatser.
- Civilt försvar – samhällets övriga verksamheter, till exempel hälso- och sjukvård, elförsörjning och räddningstjänst.

Civilt försvar

Samhällets förmåga att stå emot kriser, katastrofer och krig. Hälso- och sjukvården är en viktig del av det civila försvaret och måste planera för att kunna ge vård även vid stora påfrestningar.

Beredskap

De förberedelser som görs i fredstid för att kunna hantera kris eller krig. Kommuner, regioner och vårdgivare har ansvar för att planera och säkerställa tillgång till viktiga resurser, som till exempel sjukvårdsmateriel.

Höjd beredskap

När regeringen beslutar att Sverige måste stärka sin försvarsförmåga. Det finns två nivåer:

- **Skärpt beredskap** – Sverige förbereder sig för att krig kan komma. Om regeringen beslutar om skärpt beredskap bedöms Sverige vara i krigsfara eller att det råder sådana utomordentliga förhållanden som är föranledda av att det är krig utanför Sveriges gränser. Då ska samhället börja ställa om för att möta total-

försvarets behov. Samtidigt ska ordinarie verksamhet fortsätta i så stor utsträckning som vanligt.

• **Högsta beredskap** – Sverige är i krig. Gäller automatiskt vid krigsutbrott. Om regeringen beslutar om högsta beredskap kan det också handla om att det råder krigsfara, alltså inte krig. All samhällsverksamhet som bedrivs ska då stödja totalförsvaret. Myndigheter och kommuner ska krigsorganiseras och allmän tjänsteplikt införs.

Principer för krishantering

Ansvarsprincipen: Den som har ansvar för en verksamhet i vardagen har också ansvar vid kris eller krig.

Närhetsprincipen: Krisen ska hanteras så nära de berörda som möjligt. Den instans som är närmast ansvarig ska svara för ledning av de åtgärder som krävs för att kunna hantera händelsen på ett effektivt sätt. Enligt denna princip bör krishantering endast lyftas till högre beslutsnivåer om detta krävs för samordning och en rationell prioritering av olika åtgärder.

Likhetsprincipen: En verksamhets organisation och lokalisering ska så långt som möjligt bibehållas vid en kris. Förändringar ska inte göras mer omfattande än vad som krävs med hänsyn till händelsens karaktär.

Hälso- och sjukvård i kris eller krig

Fältsjukhus: Tillfälliga sjukhus som militären ansvarar för och bemannas med sjukvårdspersonal från landets regioner.

Genèvekonventionen: Internationell lag som skyddar hälso- och sjukvård vid krig. Sjukvårdspersonal får inte attackeras och har rätt och skyldighet att ge vård även till fiendesoldater.

Plikt och tjänstgöring i totalförsvaret

Totalförsvarsplikt: Alla mellan 16 och 70 år i Sverige är skyldiga att tjänstgöra i totalförsvaret om det behövs vid höjd beredskap. Plikten delas in i tre delar:

1. **Värnplikt:** Tjänstgöring inom det militära försvaret för personer 19–47 år.
2. **Civilplikt:** Tjänstgöring inom det civila försvaret, till exempel hälso- och sjukvård¹, räddningstjänst eller elförsörjning.
 - Gäller personer med relevant utbildning.
 - Inkluderar rätt till utbildning och repetitionsövning.
 - Kan användas för att bemanna vården vid krig även med personer som annars arbetar i andra sektorer.
3. **Allmän tjänsteplikt:** Vid höjd beredskap kan alla vuxna behöva arbeta där det behövs mest – oftast i sitt vanliga yrke. Arbetsförmedlingen kan också anvisa annan arbetsplats om det krävs.

Krigsplacering

Kan enbart ske inom Försvarmakten. Benämningen krigsplacering har nyttjats inom landets kommuner och regioner men innebär ingen plikt enligt lag utan är mer en beredskapsregistrering av personal hos Plikt- och provningsverket. Denna typ av beredskapsregistrering innebär ingen plikt eller skyldighet att tjänstgöra².

Krigsplaceringsorder

Formell krigsplaceringsorder får endast personal, värnpliktiga och tidigare värnpliktiga i Försvarmakten.

¹ Ej möjligt ännu, men utreds av Socialstyrelsen

² Med anledning av detta har Förvarsdepartementet presenterat betänkandet *Plikten kallar! – En modern försörjning av det civila försvaret*, SOU 2025:6. Utfallet av denna kommer klargöra vad som gäller för landets kommuner och regioner.

Läs mer

Mer information från svenska myndigheter, regioner och kommuner gällande beredskap, händelser, risker och hot finns på [krisinformation.se](https://www.krisinformation.se). Mer information kopplat till hälso- och sjukvården finns på Socialstyrelsens hemsida [socialstyrelsen.se](https://www.socialstyrelsen.se) och i skriften *Hälso- och sjukvården och planering för civilt försvar*.

Arbetsrapporten – en resurs i kris- och krigsberedskap, augusti 2025.

© Sveriges Arbetsterapeuter
arbetsterapeuterna.se

Skriften är en omarbetning och uppdatering av skriften Arbetsterapeuten – en resurs vid kris- och katastrofsituationer, 2015

Foto: Mostphotos